

Eugeniusz Romer

(1871-1954)

W ukochanych Tatrach, 1912 r.

Jak pisze prof. Władysław Pawlak, podział na pewne etapy życia i działalności w przypadku Eugeniusza Romera jest prawie niemożliwy. Analiza jego rytmu życia i aktywności zawodowej wskazuje na swego rodzaju strategiczność, która powodowała, że w „odpowiednim” momencie podejmował badania, inicjatywy, działania nowe i zaskakujące dla otoczenia, również dla nas dzisiaj, w sposób zorganizowany, kompletny, ale i przywódczy.

Pozwalało mu to również łączyć w jednym czasie bardzo różne rodzaje badań i działalności, ponieważ w „strategicznych” zamierzeniach były one wcześniej przewidywane, a więc i do pewnego stopnia rozpoznane. Dokonanie wyraźnego podziału na okresy lub etapy jest trudne z uwagi na fakt, że Romer prawie zawsze powracał do raz rozpoczętych tematów, dlatego niektóre, jak klimatologia czy geomorfologia, towarzyszyły całej jego twórczej działalności. Podobnie jak ciągłość badań, Romer przez całe życie zachował swoją społeczno-polityczną orientację, dla której fundamentem była przybierająca różne formy propaństwowość. W badaniach naukowych była podstawą budowy polskiej geografii, w szkolnictwie – wydobyciem w nauczaniu geografii „Ziem dawnej Polski”.

W kartografii przejawiało się to konsekwentnym stosowaniem polskiego nazewnictwa na polskich mapach. Postawa taka kierowała go w okresie zaborów do walki o tożsamość narodową, do walki o polityczną podmiotowość Polski jako wspólnoty obszarowej, narodowej i kulturowej.

Eugeniusz Romer studiował najpierw na Uniwersytecie Jagiellońskim (1889-1891) historię, prawo, etykę, historię literatury, geografii i geologię, przez rok w Halle nad Soławą na Uniwersytecie Marcina Lutra (1891-1892), i na Uniwersytecie Lwowskim, gdzie uzyskał tytuł doktora filozofii na podstawie pracy „Studia nad rozkładem ciepła na kuli ziemskiej” (1894). W 1899 r. przedstawił rozprawę habilitacyjną „Studia nad asymetrią dolin”, w 1911 r. uzyskał tytuł profe-

sora zwyczajnego. „Był kartografem, geografem, naukowcem ogarniętym pasją badania tego, co jeszcze niezbadane, i weryfikowania tego, co – w jego mniemaniu – zbadać należało powtórnie” – jak czytamy w przewodniku po wystawie poświęconej prof. Romerowi wydanym w br. przez Bibliotekę Narodową. Z powołania jednak był przede wszystkim nauczycielem, związany z tym zawodem od pierwszej swojej pracy jako zastępcy nauczyciela w lwowskim Gimnazjum nr III im. Franciszka Józefa, później Stefana Batorego (1893/94).

To właśnie praca pedagogiczna skłoniła go do zainteresowania się kartografią. Doświadczenia szkolne z pierwszych lat nauczania, krytyczna ocena podręczników i pomocy szkolnych, jakimi dysponowała galicyjska szkoła, sprawiły, że jeszcze w ostatnich latach XIX wieku zrodziła się u niego myśl wydania nowego podręcznika do geografii, który ukazał się już w 1904 r. Było to całkowicie nowatorskie opracowanie oparte na heurystyce. Dołączony do drugiego wydania podręcznika w 1908 r. „Atlas geograficzny” dał początek bogatej twórczości kartograficznej Romera, a równocześnie przyniósł mu zasłużoną sławę w kraju dzięki nowatorskiemu ujęciu i nowej, spójnej dla wszystkich kontynentów prezentacji i generalizacji rzeźby terenu

Plany Romera – zdaniem profesora Pawlaka – polegały na stworzeniu polskiej kartografii szkolnej. Osiągnięcia tego celu nie zapewniał „Atlas geograficzny”, który wystarczał do elementarnego poziomu nauczania w pierwszej klasie gimnazjalnej. W celu opanowania przez polską kartografię całego szkolnictwa należało, w możliwie najkrótszym czasie, zaopatrzyć je w odpowiednie atlasy i mapy, a następnie rozpocząć kampanię na rzecz ich pierwszeństwa. Zapowiedzią takiego działania były planigloby fizyczne, lecz dalsze kroki wymagały uprzedniego zorganizowania warsztatu kartograficznego funkcjonującego we wszystkich segmentach: naukowo-koncepcyjnym, redakcyjno-kartograficznym, reprodukcyjnym i drukarskim lub poligraficznym. Tak było do roku 1921, kiedy to powołano Instytut Kartograficzny, wkrótce potem nazwany imieniem E. Romera, który miał charakter centrum twórczego i organizacyjnego. Trudniejszą sprawą okazała się organizacja warsztatu, pozwalającego na przygotowanie map do druku i sam druk. Dopiero 3 lata później powstały Zjednoczone Zakłady Kartograficzne i Wydawnicze „Książnica-Atlas” Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych, Spółka Akcyjna we Lwowie z Oddziałem w Warszawie, które miały charakter wydawnictwa naukowo-edukacyjnego (jego profil obejmował bowiem: podręczniki szkolne i akademickie, lektury szkolne, publikacje naukowe i popularnonaukowe, najbardziej widoczną częścią były produkty kartograficzne). Było to chyba największe przedsięwzięcie w życiu Romera. Wśród wielu opracowań kartograficznych

na uwagę zasługują m.in.: „Powszechny atlas geograficzny” (datowany na 1928 r.), „Geograficzno-statystyczny atlas Polski” (przygotowany w latach 1915-1916 z myślą o przyszłej konferencji pokojowej w Paryżu, która zdecydować miała o kształcie II Rzeczypospolitej) czy „Polski atlas kongresowy” z 1921 r. Cennym dokumentem tamtych czasów są także robocze mapy Biura Geograficznego, na których rysowano kolejne wersje granic Polski, ustalone podczas konferencji paryskiej, oraz mapy z okresu konferencji pokojowej w Rydze (1921). Do istotnej, a zarazem obszernej grupy opracowań Instytutu Kartograficznego im. E. Romera zaliczyć można mapy ścienne, przede wszystkim hipsometryczne mapy Polski, kontynentów i państw wykonane lub firmowane przez Romera. Oddzielną grupę stanowią wydawane w latach 1923-25 atlasy krajoznawcze województw, których Romer był współautorem.

Powróćmy na chwilę do innych istotnych obszarów zainteresowań Romera – klimatologii i geomorfologii. Przełomowe znaczenie dla klimatologii Polski ma rozdział „Klimat ziem polskich” opracowany dla encyklopedii Polskiej z 1912 r. Jest to pierwsza próba regionalizacji klimatycznej Polski, w której Romer wyróżnił mniejsze jednostki terytorialne o wspólnych cechach klimatycznych, nazwane dziedzinami klimatycznymi. Jeśli zaś chodzi o geomorfologię, jednym z terenów jego badań, do którego wielokrotnie powracał i który szczególnie go intrygował, były Tatry. Im poświęcił najwięcej prac, do których należą m.in.: „O potędze wód i lodo-

Romeriada w Bibliotece Narodowej

16 kwietnia w gmachu Biblioteki Narodowej w Warszawie odbyła się uroczysta sesja naukowa i otwarcie wystawy zatytułowanej „Eugeniusz Romer – geograf i kartograf trzech epok”. Okazją do przypomnienia dorobku naukowego i życiowego wybitnego polskiego geografa, kartografa i nauczyciela, wychowawcy kadry znakomitych polskich geografów, wydawcy i równocześnie patrioty stała się 50. rocznica jego śmierci, przypadająca 28 stycznia br. Głównym organizatorem zarówno sesji, jak i wystawy jest Biblioteka Narodowa (Zakład Zbiorów Kartograficznych),

z którą współpracowali: Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Polskie Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych SA i Katedra Kartografii Uniwersytetu Warszawskiego. Honorowy patronat nad całością objął główny geodeta kraju.

Sesję poprzedzającą otwarcie okolicznościowej wystawy poprowadził prof. Jacek Paślowski, kierownik Katedry Kartografii UW, a wśród osób wygłaszających referaty znaleźli się m.in.: wnuk Eugeniusza, prof. Tomasz Romer, który przedstawił osobiste wspomnienia o swoim znakomitym przodku, Zdzisław Pietrzyk dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej, w której murach przechowywane są najcenniejsze rękopiśmienne dokumenty związane z życiem i działalnością uczonego, prof. Władysław Pawlak z Uniwersytetu Wrocławskiego, którego Zakład Kartografii jest spadkobiercą reaktywowanego po wojnie we Wrocławiu Instytutu Kartograficznego im. E. Romera. Pełną treść wszystkich wygłoszonych i nadesłanych z tej okazji referatów BN opublikowała w XIX tomie Studiów i materiałów z historii kartografii pt. „Eugeniusz Romer geograf i kartograf trzech epok. Materiały sesji naukowej”. Natomiast tom XVIII tej serii zatytułowany „Atlasy, mapy i globusy Eugeniusza Romera” stanowi katalog opracowań kartograficznych sygnowanych nazwiskiem prof. Romera, a także barwne reprodukcje niektórych z nich.

Z żoną Jadwigą i trojgiem wnucząt, lata 30. XX wieku

→ – To wybitna, niezwykła, renesansowa wręcz postać – tymi słowami prof. Eugeniusza Romera określił Michał Jagiełło, dyrektor BN i zarazem gospodarz całego przedsięwzięcia, witając licznie przybyłych gości, rodzinę profesora, przedstawicieli świata polskiej nauki (w tym: wyższych uczelni, instytutów PAN, instytutów resortowych), bibliotek naukowych, a także wydawnictw kartograficznych i Służby Geograficznej Wojska Polskiego.

Uroczystego otwarcia wystawy dokonali Michał Jagiełło, Tomasz Romer oraz Barbara Przyłuska, komisarz i autorka merytorycznego jej kształtu, kierownik Zakładu Zbiorów Kartograficznych BN. Tytuł wystawy nawiązuje do tytułu wspomnień o Eugeniuszu Romerze autorstwa jego syna Edmunda, wskazując na fakt, że życie profesora przypadło na okres dwóch wielkich przełomów historycznych. Były nimi wojny światowe. Uwarunkowania polityczne i społeczne każdej z trzech epok, począwszy od czasów monarchii austro-węgierskiej, stały się inspiracją dla Romera jako naukowca, aletkże patrioty, do podejmowania tematów społeczno-gospodarczych i politycznych zarówno w kartografii, jak i w publicystyce.

Zaprezentowane liczne mapy i atlasy to, jak napisano w przewodniku po wystawie, „tylko te pozycje, które w istotny sposób zaważyły na kształtowaniu się tzw. romerowskiej szkoły kartograficznej, zostały opracowane w związku z ważnymi wydarzeniami politycznymi lub wchodzą w skład wybranej serii tematycznej”. Uczestnicy otwarcia wystawy mieli też okazję obejrzenia interesującej prezentacji multimedialnej o historii „Małego atlasu geograficznego” przygotowanej przez dr. Bogdana Horodyskiego z Katedry Kartografii UW.

Kartografika to oczywiście jedynie część prezentowanych na wystawie zbiorów. Aby zapoznać się z całością, warto odwiedzić Bibliotekę Narodową – **wystawa będzie czynna do 30 czerwca od poniedziałku do piątku w godz. 10-18 oraz w soboty w godz. 10-15.**

Tekst i zdjęcia Anna Wardziak

OBRAB ZIEMI GLOBUS PÓLKULA WSCHODNIA PÓLKULA PÓŁNOCN.

RZUT AZYMUTALNY RZUT STOŻKOWY

SIATKA AZYMUTALNA SIATKA STOŻKOWA

1 2 3

PODZIAŁKA 1:300.000 1:1.000.000 1:5.000.000

SKALA BARW I PROFIL OBJAŚNIENIA Z

Wzniesienie nad 5000
5000
3000
1000

Dr. E. ROMER
GEOGRAFIA Z ATLASEM GEOGRAFICZNYM

EUGENIUSZ ROMER
MAŁY ATLAS GEOGRAFICZNY

STYCZEŃ 1932
PÓLSKI PRZEGLĄD KARTOGRAFICZNY

Wojenna-polityczna mapa Polski

GDANSK

Cechy kartografii romerowskiej

- przedstawianie rzeźby terenu metodą hipsometryczną
- przyjęcie stałych barw dla konkretnych warstw hipsometrycznych
- przyjęcie poziomic 300 m jako umownej granicy wyżyn i nizin
- znaczna generalizacja rysunku
- wprowadzenie pojęcia mapy pozornie pustej
- szerokie stosowanie metody izarytmicznej na mapach tematycznych

- Tablica „Objaśnienie mapy” z *Powszechnego atlasu geograficznego*, 1925
- „Wojenno-polityczna mapa Polski 1:5 000 000”, 1916
- „Polska. Część południowa 1:2500 000”, *Atlas krajoznawczy województwa łódzkiego*, 1923
- „Polska fizyczna. Część północna” (fragm.) 1:1 250 000, *Powszechny atlas geograficzny*, 1934

wców w Tatrach” (1924), „Chronologia zlodowceń tatrzańskich” (1925) czy „Pogląd na Tatry” (1927).

W 1923 r. Romer założył we Lwowie pierwsze w świecie czasopismo kartograficzne „Polski Przegląd Kartograficzny”, kwartalnik omawiający m.in. bieżące sprawy rodzimiej i zagranicznej kartografii oraz recenzujący pojawiające się zarówno w kraju, jak i za granicą ważne publikacje kartograficzne. Był on wydawany do 1934 r. Po II wojnie światowej kilkakrotnie podejmowano próby jego reaktywowania. Dopiero w roku 1969 udało się to osiągnąć. Od tego czasu ukazuje się regularnie, będąc czasopismem specjalistycznym z powodzeniem nawiązującym do swego pierwowzoru.

O uznaniu zasług prof. Romera świadczą przyznane mu liczne polskie i zagraniczne odznaczenia, medale i dyplomy. Był profesorem honorowym Uniwersytetu Lwowskiego i Uniwersytetu Jagiellońskiego, doktorem honoris causa Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu Poznańskiego, członkiem czynnym Polskiej Akademii Umiejętności, a tytułarnym Polskiej Akademii Nauk, członkiem honorowym 6 polskich i 13 zagranicznych towarzystw naukowych.

Jednym z ważnych świadectw działalności profesorskiej, wiedzy, a także kwalifikacji dydaktyczno-wychowawczych prof. Romera jest lista promowanych przezeń doktorów i przeprowadzonych habilitacji. Są wśród nich takie nazwiska jak: Jan Dylík, Albin Fleszar, Maria Kielczewska, Mieczysław Klimaszewski, Stanisław Pietkiewicz, Franciszek Uhorczak, August Zierhoffer. Jego imieniem nazwano w 1913 jeden z lodowców Alaski nad Glacier Bay, aw 1937 r. polska wyprawa nadała je jednemu z lodowców zachodniej Grenlandii. Jego imię nosi także jeden z nowo odkrytych rodzajów sinic. Współcześnie w Polsce imię Romera noszą ulice w przeszło 20 miastach, znane wydawnictwo kartograficzne, dwie szkoły oraz oceaniczny statek badawczy, co także wydaje się miarą uznania dla dzieła wybitnego uczonego.

**Opracowanie Anna Wardziak
Zdjęcia publikujemy dzięki
uprzejmości prof. Tomasza Romera**

Źródła:

Władysław Pawlak *Eugeniusz Romer jako geograf i kartograf*, Studia i materiały z historii kartografii, tom XIX, BN Warszawa 2004,

Barbara Przyłuska, Zbigniew Kolek, *Eugeniusz Romer – geograf i kartograf trzech epok*, Biblioteka Narodowa Warszawa 2004.

Eugeniusz Romer w latach 90. XIX w.

Z najstarszym wnukiem Andrzejem, 1930 r.

Portret Eugeniusza Romera wykonany przez Witkacego w 1931 r.